

A debreceni református kollégium szikszói szőlőbirtoka¹

A debreceni kollégium – miként hazai társintézményei – országresznyi területeket látott el lelkészekkel, tanítókkal. Hatása azért a nemzeti művelődésünk történetében igen jelentős. A kollégium mindig törekedett a szegény sorsú diákok támogatására. Ebben folyamatosan nagy segítséget jelentettek a „jölelkű adakozók”, akik alapítványokkal, adományokkal támogatták az intézményt. Ezek sorában nem kis érdemeket szerzett az egykori Borsod vármegye komisszáriusa, Halász Takáts Sámuel, a kollégium hajdani diákja.

1770-ben kelt végrendeletében volt iskolájára hagyta szikszói házát – melyben Csokonai is vendégeskedett² – a hozzá tartozó réttel, szántófölddel, továbbá a mintegy 5 holdat kitevő három darab szőlőjét. A testamentum 100 aranyat is hagy „évente két szűkölködő szegény legénynek” taníttatására. Csupán ennek segítségével csaknem száz ifjú tanulhatott az adományozó jóvoltából 1770 és 1870 között. Különösen nagy segítséget jelentett a Magyar-hegyi, a Nyúl máji és a Vámosi úti szőlő. A szikszói borok ugyanis több szakmunka egybehangzó véleménye szerint hegyaljaival vetélkedtek. Lengyel, görög kereskedők szívesen vitték őket Lengyel-, Porosz- és Oroszországba.³

A debreceni kollégium örömmel fogadta a szőlőbirtokot, amelyet ilyen távolságról – mintegy 100–110 km – is érdekes volt megműveltetni 1772–1842 között. A debreceni kollégium régebben a rossz ivóvíz miatt elnézőbb volt a diákok borozásai iránt. A helybeli orvosdoktorok ugyanis egyenesen javallották a borfogyasztást, mintegy gyógyszerként. Még 1793. július 27-én is olvasható a professzori ülés jegyzőkönyvében, hogy a diákok hetente kapjanak 2–3 meszelynyit a borból.⁴

A régi hagyomány szerint megtartott *conviniumokon* – névnap, születésnap, első templomi szolgálat, külsországba menés előtti búcsú stb. – az ünnepelt szobájában is fogadhatott hétfőnyi vendéget, ami ugyancsak elképzelhetetlen lett volna borital nélkül.

A tehetősebb debreceni polgárok a XVIII. században már sokan rendelkeztek hegyvidéki szőlővel, az Érmelléken, Bihar megyében, de a távoli Hegyalján is. Így például a kollégium híres professzorának, Maróthi Györgynek családja Tállyán és Szántón nem kevesebb mint hét darab szőlő tulajdonosa volt.⁵

A szikszói szőlőbirtok iratait – csaknem 600 fóliánszon – a Tiszáninneni Református Egyházkerület levéltára őrzi.⁶ Tanulmányozásának egyik igen fontos *tanulása*, hogy amíg mi az elmúlt három-négy évtizedben csak beszélünk a *diákonkormányzatokról*, addig a régi diákok *ténylegesen is gyakorolhatták* azt. Így készültek az életre. Ehhez jó szolgálatot tett a szikszói szőlőbirtok is. A professzori kar megbízott a diákságban, egészen komoly feladatot is rájuk mert bízni.

Szikszón – az iratok tanúsága szerint – például a szüreti munkálatokat mindig a kollégium *primárius deákja* irányította. Ez azt jelentette, hogy ő fogadta fel a szüreten dolgozó munkásokat, gondoskodott róluk, fizette a bérüket. Eladta a szürt mustot, s vitte a pénzt magával Debrecenbe. Bármilyen váratlan feladatot önállóan oldott meg. Így nemegyszer eladta az óborokat, bevásárolta a szürethez szükséges anyagokat, eszközöket, intézte az étellemezés és a vendégeskedés dolgait. Lásd például Galamb Zsigmond diák mellékelt elszámolását az 1778-as esztendőből.

A szikszói birtok iratainak alapján a következőképpen rekonstruálhatjuk a XVIII. század végi szikszói szőlőművelést.

¹Tartalmi kivonat, illetve rövidített változat a szerző 1990-ben Istvánffy Gyula-díjjal jutalmazott pályamunkájából.

²Részletesen ld. Varga Gábor: A szikszói szüret költő vendége című írását a Napjaink, 1986. 4. sz. 39. old.

³Feyér Pirokska: A szőlő- és bortermeles Magyarországon 1848-ig. Bp., 1981. 41. és 136. old. – Ifj. Kemény Lajos: A szőlő- és bortermeles történetéhez Abaújban. Magy. Gazdaságtörténeti Szemle, 1895. – Komoróczy György: Borkivitelünk észak felé. Kassa, 1944. 15. old.

⁴Nagy Sándor: A debreceni kollégium története. Debrecen, 1943. 77. old.

⁵Rácz István: Debreceni végrendeletek. Debrecen, 1983. 24–25. old.

⁶A Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára II. 22.a. 147. alatt őrzi a mintegy 600 fóliánst.

A kollégium a XVIII. században az 1802. évi tűzvészig

A nyitást általában március végén, a metszést április elején, a három kapálást pedig május végén, július és augusztus közepén végezték. A kötözést – csátéval – rendszerint június közepén, a gyomlálást (fűnyövést) és az igazgatást augusztus elején csinálták meg. A szőlőt legtöbbször nem fedték be.

A szüretet igyekeztek minél későbbre halasztani, akárcsak a Hegyalján. Volt idő, amikor csak november közepére végeztek. Legtöbbször azonban október utolsó hetére esett: Simon-Juda napja tájékára. A szüreten kevés puttonyost alkalmaztak. Harminc körüli szedő esetén legfeljebb 4–5 személyt, 10–12 szedőnél azonban soha nem volt több kettőnél. A szőlőt taposók zsákokban tiportak. Az így nyert mustot sokszor külön, ún. „színmustként” nagyobb áron értékesítették. A taposást mindig két férfi napszámos végezte. A törköly csak ezután kerülhetett a présbe, a „sajtóba”.

Az újbort évente egyszer „színelték”, azaz fejtették le. Legtöbbször legalább egy évig érlelték, s csak ezután adták el óborként. Nem volt ritka a 2–3 éven át érlelt bor sem.

Miként a Hegyalján, a termés itt is nagyon ingadozott. A hetvenesztendei terméseket nézve a minimum 4, maximum 69 gönci hordó volt. Különösen kitűnt semmirevalóságával az 1836, 1837 és az 1838-as esztendő, amikor összesen 21 hordót tudtak csak megtölteni.

Legtöbb bért a nyitásért, a metszésért és a kapálásért kellett fizetni. A könnyebb munkáért – kötés, igazítás, gyomlálás vagy fűnyövés – jóval kevesebb napszámot adtak. Úgyhogy ezt, nem véletlen, leginkább „fejér tselédék” lányok, asszonyok végezték. A munkabérek a 70 év során 15 krajcártól 60 krajcárig ingadoztak.

Hasonlóan változott a borok ára is: gönci hordónként 5 és 40 forint között változott. 1773 és 1802 között 9–13 forint, 1803–1808 között csak 5–6 forint volt, kivéve az 1791-es és az 1792-es évjáratot, amikor 10–14 forintot is jegyeztek. A borok kelendősége és becsé 1809 és 1818 között volt a legnagyobb, amikor nem volt ritka a 39–40 forintos ár sem! Ezután 18–20 forinton stabilizálódott az 1820-as, 1830-as években.

Az *aszútermés* a hegyaljaihoz hasonlóan erősen ingadozott. Több olyan év is előfordult, amikor nem is volt érdemes a kiszedésére időt pazarolni. Kitűntek viszont gazdag aszúsodásukkal például az 1773, 1781, 1811, 1827-es évek, amikor mindig meghaladta az aszúmennyiség a 20 (!) puttonyt. Ugyenezek az évek adták a legjobb minőségű borokat is. Mennyiség szempontjából különösen jók voltak az alábbi évek: 1778, 1784, 1790, 1797, 1823, 1831, 1835 – ugyanis akkor mindig 50 hordó felett szűrhettek mustot.

Galamb Zsigmond szüretelési vanuló
számadása az 1778. évi szüreti
Rövidítővel

	Larus Translatum	-	-	-	-	-	-	-	9!	64
2 ^o	A' Vámos út belinél	-	-	-	-	-	-	-	-	80
3 ^o	A' Nyúl májút belinél	-	-	-	-	-	-	-	-	80
VIII ^o	Lőrére való négy hordó vízért, minden hordóért 6. denár.	-	-	-	-	-	-	-	-	24
IX ^o	Mustror, és tapadás nélküli való törölőly, a pmtzetés távol levő két pótlóból kaza hordó helyesfelnél	-	-	-	-	-	-	-	-	672
X ^o	A' (zétrére pótló) levél vízért	-	-	-	-	-	-	-	-	40
XI ^o	A' hordóra való pént, hozzáám hozólak, vízfej jövelelekre	-	-	-	-	-	-	-	-	120
XII ^o	Egy Bodrátnak, egy Napra	-	-	-	-	-	-	-	-	34
	Summa tota expensarum									102,14

Galamb Zsigmond szüretet irányító diák elszámolása 1778-ból

A termés alakulását az időjárás is erősen befolyásolta. A május elejei erős hajtásnövekedésből mindig nagy termésmennyiségre következtek. Ez legtöbbször be is igazolódott, kivéve, ha a nyár esőre fordult. Ugyanígy a tartósan beálló őszi esőzés, főként az október eleji, rendszerint tönkretették a termést, s ilyenkor a szüretet sem lehetett későre halasztani.

Ha augusztus elején már „érett gohér fillengeket” találtak, abból jó borminőségre tudtak következtetni. Ez sokszor be is igazolódott.

A jó évjáratoknak köszönhető, hogy a debreceni kollégiumnak ilyen nagy távolságból is érdemes és nyereséges volt a műveltetés. Mindehhez segítettek a hűséges szikszói „inspektorkok”, akik a szőlőknek és a boroknak „jó gondját viselték”. A kollégium és a városka között végig igen patriarchális kapcsolat volt a jellemző. A szikszóiak a Tiszáninneni Református Egyházkerület vezetőinek minden tiltása ellenére, még az „oskola mestereiket” is Debrecenből hozatták, s nem Sárospatakról.

A szikszói szőlőkultúra hatott a debrecenire is. Varjas János professzor például hárslevelű szőlővesszőket hozatott Szikszóról, hogy Debrecenben meghonosítsa azokat. Mind a diákok, mind a professzorok szívesen jöttek Szikszóra, különösen a szüretekre. Szüreti vendég volt az országos híru Budai Ésiás, Hatvani István, a kísérleti fizikaoktatás első népszerűsítője. Ugyancsak vendégeskedett Sinay Miklós, Sárvári Pál s a költő Fazekas Mihály és Csokonai. A kollégium előjárói is szívesen vitték maguk közé a tehetséges szikszói prédikátorokat tanárnak. Így például Varga Istvánt, aki később akadémiai levelező tag lett munkássága elismeréseként.

A szikszói birtok egyfelől jól szolgálta a diákkormányzat kiteljesedését, az életre való felkészítést. Másfelől biztosította az önkormányzat ökonómiai hátterét, s sok-sok tehetséges szegény sorsú diák tanulását.

A felvilágosodás- és reformkori művelődésünkben játszott szerepe tehát semmiként sem lebecsülendő. Halász Takáts Mihály nevérol mégis megfeledezett a kollégium legújabbban megjelent, igen impozáns terjedelmű története. Jóllehet méltó ő az emlékezetünkre. A „jókedvű adakozókat” soha nem szabad elfelejtenünk.

Dr. Varga Gábor